

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Керівник секції: завідувач кафедри цивільного права, д. ю. н., професор
Є. О. Харитонов

Секретар секції: асистент кафедри цивільного права
К. І. Спасова

ХАРИТОНОВ ЄВГЕН ОЛЕГОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ПРИВАТНЕ ПРАВО»

У сучасних умовах буття суспільства одним з перспективних методологічних прийомів дослідження феномену приватного права є використання категорії концепту. Під концептом тут розуміються виражені вербально уявлення, раціональне та емоційного сприйняття людиною права як частини світу, у якому існує ця людина, відчуючи себе частиною цього світу.

Перевагою концертного підходу є те, що він дозволяє охарактеризувати сутність і значення права та приватного права, виступаючи при цьому як антитеза обмеженому, нормативістському розумінню права.

Разом із тим, існує небезпека, що зазначена перевага може бути нівельована ігноруванням «нормативної складової» права, оскільки у такому разі буде розмита межа між правом та іншими соціальними феноменами. Для того, аби уникнути такої небезпеки, необхідним є аналіз права з погляду визначення його місця у соціальній системі, щоби потім на підґрунті отриманого результату визначити засоби впровадження концепту (ідеї) права у юридичні реалії.

Тут доцільно згадати дихотомію «приватне право – публічне право», у якій «приватне право» розуміється як сфера права, де реалізується природне «право свободи» людини, а «публічне право» – сфера, яка є продовженням і середовищем існування публічної влади. Приватне право, як концепт, включає норми та інститути, що визначають статус приватної особи, і є підґрунтям його буття, а публічне право, надаючи

перевагу публічним інтересам, у кінцевому підсумку забезпечує реалізацію прав та інтересів приватної особи.

Таке бачення співвідношення сфер приватного та публічного права, ґрунтується на тому логічному посиленні, що загальні інтереси – це сукупність приватних інтересів, а тому публічне право, захищаючи загальні інтереси, захищає і приватні інтереси також, і навпаки, – приватне право у підсумку захищає загальні інтереси [1]. У такому контексті слухним здається зауваження Георга Єлінека, котрий зазначав, що «кожне приватне право можливе тільки на підґрунті визнання індивідуальної особистості, точніше – внаслідок визнання певних якостей індивіда, завдяки яким він набуває можливості вдаватися для захисту своїх інтересів до сприяння державної влади. Усі приватні права пов'язані з публічно-правовими домаганнями на визнання і захист. Усі приватні права спираються тому на публічне право» [2, С. 374].

Тому можемо теоретично, абстрактно виокремлювати приватне право як концепт, маючи, однак, при цьому на увазі, що у реальному житті його незалежне від держави, від підтримки державних інституцій буття практично неможливе. Звісно, це не означає зверхність, сваволу держави, оскільки «Державна влада є не владою взагалі, а влада, яка здійснюється в межах, встановлених правом меж, і тому правова влада. Внаслідок цього всі державні акти підлягають правовій оцінці. Внутрішньо державна влада обмежена державним правом у широкому сенсі. Організація держав ґрунтується на правових нормах. Вони унормовують устрій органів держави та їхню компетенцію, а також і порядок залучення їх до відправлення їхніх обов'язків» [2, С. 376-377].

Відтак постає питання про роль держави в процесах впорядкування суспільних відносин, захисту при цьому прав приватних осіб, а відтак і реалізації концепту приватного права.

Розглядаючи це питання, зауважимо, що об'єктивне (позитивне) право держави є важливим соціальним регулятором, ефективність якого визначається можливістю здійснення учасникам відносин їх суб'єктивних прав.

При цьому правові забезпечують певні умови, наявність яких створює можливість здійснення особою прав та захист їх у разі порушення. Це дає підстави розглядати правові норми як елемент системи правового забезпечення – державно-владний припис, яким встановлюється або санкціонується правило поведінки.

При цьому не може бути залишена поза увагою категорія «примус» («державний примус», «публічний примус»), оскільки правовий вплив на учасників суспільних відносин, а відтак і виконання забезпечувальної функції останніх здійснюється шляхом стимулювання та примусу. Зокрема, можливість державного примусу до виконання вимог норм права є однією з ознак, що дозволяє відрізнити їх від інших соціальних норм.

Правовий примус (державний, а також санкціонований приватний примус) або його можливість є неодмінною ознакою будь-якого виду правового забезпечення. Ця теза впливає з такої ознаки позитивного

права, як його нормативність. Дія примусового механізму держави розглядається як засіб забезпечення реалізації правових приписів.

У вітчизняній юриспруденції були спроби розмежування державного та приватного примусу. При цьому називалися такі відмінності між цими категоріями: 1) сфера застосування державного примусу значно ширша, ніж сфера приватного примусу; 2) суб'єкт державного примусу не є стороною (учасником) тих відносин, з яких випливає спір. Натомість, особа, яка застосовує приватний примус, як правило, є стороною спірних правовідносин; 3) порядок (процедура) застосування державного примусу врегульована законом, тоді як процедура реалізації приватного примусу визначена в законі приблизно [3].

Проте, такі пропозиції є недостатньо переконливими, оскільки у випадку не спрацювання приватного примусу суб'єкти відповідних відносин можуть перенести розгляд спору у суд, після чого їх стосунки продовжують розвиватися у межах «звичайного» правового регулювання. Якщо ж вони до суду не звертаються, то у разі відмови зобов'язаної сторони підкоритися приватному примусу, стосунки учасників таких відносин вибувають за межі правового поля (якщо при застосуванні приватного примусу не буде вчинено правопорушення).

Тому більш коректним є вести мову про «державний» примус» та «приватний примус, санкціонований державою», котрі врешті можуть бути поєднані в узагальнюючому понятті «правовий» (юридичний) примус. Останнє, у свою чергу, фактично, є, тотожним поняттю «державний примус».

В узагальненому вигляді примус (засоби примусу) розуміють як вплив на особу, або на майно суб'єкта правовідносин, з метою досягнення бажаної поведінки або певного результату [4].

Сутність державного примусу характеризують через його ознаки, називаючи серед останніх, зокрема, те, що він: здійснюється від імені держави її органами або іншими фігурантами. Тільки держава має право застосовувати встановлені нею санкції через спеціальний апарат примусу. Недержавні організації мають право на застосування лише до своїх членів на підставі статутів засобів примусу, котрі є, по суті, засобами морального примусу, найсуворішим з яких вважається виключення з членів організації; має правовий характер, оскільки застосовується у визначених законом формах, на законних підставах відповідними компетентними органами; здійснюється у зв'язку з неправомірною поведінкою учасників регулятивних правовідносин; відображає конфлікт між державною волею, вираженою у нормі права, та індивідуальною волею осіб, що її порушили; є зовнішнім впливом на суб'єкта з метою примусити його до виконання правових приписів, не допустити нових порушень тощо шляхом впливу на немайнову або майнову сферу конкретного суб'єкта права; є засобом забезпечення бажаної поведінки учасників правовідносин; здійснюється за допомогою юрисдикційних, правозастосовчих актів. Самі по собі юридичні норми передбачають лише можливість примусу. Реально владно-примусові властивості правового регулювання концентруються в актах застосування права [5].

У кожному разі, виходимо з того, що для забезпечення впровадження цивілізаційних феноменів, яким, зокрема, є приватне право, у певне суспільство, держава, як механізм організації життя цього суспільства, має здійснювати в межах правового поля низку заходів. Таким чином відбувається (має відбуватися) «об'єктивізація» концепту приватного права, перехід його з абстрактного цивілізаційного рівня на рівень цінностей, категорій, інституцій відповідної держави. Нерідко від держави вимагаються значні зусилля, щоб впровадити якісь бажані для більшості (або для правлячої еліти) цивілізаційні феномени, ідеологію тощо в життя суспільства. Прикладом може бути рецепція римського приватного права у країнах, які ще не досягли відповідного рівня правової культури.

Такі зусилля може вживати не лише держава, а й суспільство в цілому, але така умова не є обов'язковою. Проте, у випадках, коли державі (самотужки чи з допомогою зовнішніх сил) вдається нав'язати суспільству цінності, котрі суперечать його генетичному коду, ментальності і природному шляху еволюції, існує велика вірогідність зворотності процесу.

Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що у кожному разі, правове забезпечення впровадження у буття суспільства концепту приватного права має полягати не лише у виданні нормативних актів, але й у постійному та ефективному нагляді за їхньої реалізацією.

Список використаної літератури:

1. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. СПб. 1898. С. 165-183.
2. Еллинек Г. Общее учение о государстве. СПб. 2004. 752 с.
3. Горяйнов А.М. Самозахист як засіб приватного правового приму. Держава і право. 2011. Вип. 53. С. 413-418.
4. Шевчук О. М. Державний примус як вид публічно-правового впливу. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2001. №4. С. 146-151.
5. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе. М. 1966. 158.

Ключові слова: концепт, приватне право, публічне право, примус.

Ключевые слова: концепт, частное право, публичное право, принуждение.

Key words: concept, private law, public law, coercion.